

YOZGAT SAAT KULESİ

Anahtar Kelimeler: Yozgat Saat Kulesi, Tevfikizade Ahmet Bey, Şakir Usta, Saat Kulesi

H. Kamil BİÇİCİ*

Yozgat kent merkezinde yer alan Saat Kulesi, kentsel silüetin en belirgin simgelerinden biri olmasının yanı sıra, geç Osmanlı dönemi kamusal mimarlık anlayışını yansıtan önemli yapılardan biridir. Kent dokusu içerisinde anıtsal bir odak noktası oluşturan yapı, işlevsel özelliğinin yanında Yozgat'ın tarihsel kimliği ve kent hafızası açısından taşıdığı simgesel değeriyle de öne çıkmaktadır. Osmanlı modernleşme sürecinde kamusal zaman anlayışının mekânsal bir ifadesi olarak inşa edilen saat kuleleri arasında Yozgat Saat Kulesi, mimari kurgusu, malzeme kullanımı ve estetik özellikleriyle dikkat çeken özgün örneklerden biridir.

Yozgat Saat Kulesi'nin üzerinde inşa tarihini gösteren herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Bu durum, yapının inşa tarihi konusunda yayınlarda birbirinden farklı bilgilerin verilmesine neden olmuştur. Kimi araştırmalarda kulenin 1897, kimilerinde ise 1908 yılında, dönemin belediye başkanı Tevfikizade Ahmet Bey tarafından Şakir adındaki bir ustaya yaptırıldığı belirtilmektedir. Yapının mimarı veya yapım ustası olarak gösterilen Şakir Usta'nın Yozgatlı olduğu aktarılmakla birlikte, kendisinin hayatı ve yapım sürecindeki çalışmalarıyla ilgili ayrıntılı bilgilere henüz ulaşılamamıştır.

Birçok yayında kulenin 1908 yılında yaptırıldığı belirtilmesine rağmen, arşiv belgeleri, eski fotoğraflar ve dönemin süreli yayınları birlikte değerlendirildiğinde 1897 tarihinin daha kuvvetli olduğu anlaşılmaktadır. Kulenin tamamlanmasından sonra çekilen fotoğrafının takdim edilmesiyle ilgili 1897 tarihli arşiv dosyası ile İstanbul'dan satın alınan saatin gümrük işlemlerine ait yine aynı tarihli bir başka belge, yapının 1897 yılında mevcut olduğunu göstermektedir. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi II. Abdülhamid Dönemi Yıldız Albümleri'nde bulunan bir fotoğrafın üzerinde de hükümet konağının karşısında 1313 yılında Yozgat'ta yeni inşa olunan saat kulesinin resmi olduğu belirtilmektedir. Burada verilen tarih miladi 1897 yılına karşılık gelmektedir. Ayrıca kulenin bir fotoğrafının 15 Kasım 1900 tarihli *Servet-i Fünun* dergisinde yayınlanmış olması, yapının 1908 yılından önce inşa edildiğini açıkça ortaya koymaktadır. Bu nedenle birbirini tekrar eden bazı yayınlarda verilen 1908 tarihi yerine, dönemin belgeleriyle desteklenen 1897 tarihinin kabul edilmesi daha uygun görünmektedir.

Yapının hangi gerekçeyle inşa edildiğini doğrudan açıklayan bir belgeye mevcut kaynaklarda rastlanılmamıştır. Bununla birlikte saat kulesinin, şehir halkına zamanı bildirmek, kamusal yaşamı ortak bir zaman düzeni içerisinde sürdürmek ve günün saatlerini şehrin geniş bir bölümüne duyurmak amacıyla kullanıldığı anlaşılmaktadır. Kulenin giriş katının ilk dönemlerde muvakkithane, daha sonraki yıllarda ise saatçi olarak hizmet verdiği belirtilmektedir. Yapının, zamanı bildirme işlevinin yanında, şehirde çıkabilecek yangın ve benzeri felaketlerin zamanında gözlenmesi amacıyla da kullanıldığı bilinmektedir. Bu yönüyle Yozgat Saat Kulesi yalnızca zamanı gösteren bir yapı değil, aynı zamanda kentin güvenliği ve gündelik yaşamının düzenlenmesi bakımından da önemli görevler üstlenen kamusal bir yapı olmuştur.

Yozgat halkı, inşa edildiği dönemden itibaren saat kulesini benimsemiş ve yapıya şehrin önemli bir parçası olarak sahip çıkmışlardır. Şehrin merkezinde yükselen kule, Yozgat halkı için hem bir gurur kaynağı hem de geçmişten günümüze ulaşan önemli bir hatıra olmuştur. İnsanların buluşma ve görüşme yeri olarak kulenin çevresini tercih etmeleri, adres tariflerini çoğunlukla saat kulesinin konumuna göre yapmaları ve Yozgat'a ilk defa gelenlerin burada hatıra fotoğrafı çektirmeleri, yapının

kent yaşamı içerisindeki yerini göstermektedir. Bu özellikleriyle kule, Yozgat'ın en önemli nirengi noktalarından ve kentle bütünleşmiş simge yapılarından biri hâline gelmiştir.

Kule, saatin yer aldığı tek şerefeli balkonlu bir tasarıma sahiptir. Gövdeden dışarıya taşkın olarak düzenlenen balkon, yapının en belirgin mimari öğelerinden biridir. Balkonun gövde dışına doğru genişlemesi ve kulenin dört cephesine hâkim olacak biçimde tasarlanması, yapının hem işlevsel hem de anıtsal görünümünü güçlendirmektedir. Bu özelliği bakımından Yozgat Saat Kulesi, bütüncül balkonlu saat kuleleri arasında değerlendirilebilir.

Kuleye giriş, kuzey cephede yer alan yuvarlak kemerli bir kapıdan sağlanmaktadır. Üst katlara ise kule gövdesinin içerisinde zikzak biçiminde yerleştirilmiş ahşap merdivenlerle ulaşılmaktadır. Yapının güney cephesinde, şerefeli balkon bölümüne açılan yuvarlak kemerli küçük bir ahşap kapı bulunmaktadır. Şerefeli bölümün altında, giriş açıklığının üzerindeki yatay silmelerle birbirinden ayrılmış kademeli bir düzenleme görülmektedir. Yapının bazı bölümleri dışında, her bölümde iç mekânı ve ahşap merdivenleri aydınlatmak amacıyla yerleştirilmiş küçük, yuvarlak kemerli pencereler bulunmaktadır. Dört cephedeki saat kadranlarının üzerinde ise dairesel biçimli açıklıklar yer almakta, bu açıklıkların camları dikdörtgen parçalar hâlinde düzenlenmektedir.

Yayınlarda kulenin zemin katı, gövdesi, saat bölümü, çan köşkü ve ahşap çatısı dikkate alınarak altı veya yedi katlı olduğu belirtilmektedir. Ancak yapı, cephelerde bulunan yatay silmeler ve mimari kademeler esas alınarak değerlendirildiğinde farklı bir bölümlere göstermektedir. Girişten şerefeli balkona kadar kule gövdesi silmelerle altı bölüme ayrılmaktadır. Girişin üzerinde art arda sıralanan iki bölüm kısa aralıklarla düzenlenmiştir. Şerefeli bölüm, bunun üzerinde saat kadranlarının yer aldığı kat ve çanın bulunduğu ahşap bölüm de eklendiğinde, kule cephe düzeni bakımından toplam dokuz bölümden oluşmaktadır. Buradaki dokuz bölümlü düzenleme, yapının dokuz ayrı kullanılabilir kata sahip olduğu anlamına gelmemekte, cephe yüzeylerinde silmelerle oluşturulan mimari kademelenmeyi ifade etmektedir.

Yapı, plan ve kütle özellikleri bakımından dikey vurgunun ön plana çıkarıldığı bir tasarım anlayışı sergilemektedir. Kareye yakın bir kaide üzerine yükselen kare prizma biçimli kule gövdesi, yukarı doğru daralan kompozisyonuyla anıtsal bir görünüm kazanmaktadır. Bu dikey yükseliş etkisi, yapının çevresindeki yapılaşma içerisinde güçlü bir görsel odak meydana getirmekte ve saat kulelerinin karakteristik mimari anlayışını yansıtmaktadır. Kule gövdesinin yatay silmelerle bölümlere ayrılması, dikey yükseliş ile yatay hareket arasında dengeli bir cephe düzeninin oluşmasını sağlamaktadır.

Malzeme kullanımı bakımından yapı, büyük ölçüde düzgün kesme taşla inşa edilmiştir. Kaynaklarda yapının inşasında kullanılan taşın sarı renkli köfeki taşı olduğu belirtilmektedir. Taş yüzeylerde görülen özenli işçilik ve taş blokların düzenli istif, yapıya hem sağlamlık hem de estetik bütünlük kazandırmaktadır. Cephelerde yoğun bir süsleme programından çok, mimari formun etkisinin ön plana çıkarıldığı sade ve ölçülü bir anlayış hâkimdir. Açıklıkların taşıyıcı sistemi zayıflatmayacak biçimde sınırlı tutulması, kule gövdesinin bütünlüğünü ve anıtsal görünümünü desteklemektedir. Gövde yüzeylerine yerleştirilen pencere ve boşluklar, hem iç mekânın aydınlatılması ve havalandırılmasını sağlamakta hem de cephe kompozisyonunda görsel bir denge oluşturmaktadır.

Kulenin en dikkat çekici mimari öğelerinden birini, üst bölümde dört ana yöne bakacak biçimde yerleştirilen saat kadranları oluşturmaktadır. Osmanlı rakamlarıyla düzenlenen dört saat yüzeyi, yapının temel işlevini doğrudan yansıtan odak noktalarıdır. Saat kadranlarının kule gövdesiyle kurduğu oran ilişkisi, yapının genel kompozisyon dengesini desteklemekte ve üst bölümün mimari etkisini güçlendirmektedir. Saat kadranlarının bulunduğu bölümün dört köşesinde görülen içbükey biçimli silmeler, cephe yüzeylerine hareket kazandırmakta ve yapının bu bölümünde sınırlı bir Barok etkinin ortaya çıkmasını sağlamaktadır.

Kulede bulunan saatlerin Fransız yapımı mekanik bir donanıma sahip olduğu belirtilmektedir. Saat mekanizması üzerinde “Morez-Jura” ve “L. D. Odobey Cadet” ibareleri yer almaktadır. Saatlerin kuleyle aynı döneme ait olduğu ve 1897 yılında yapıya yerleştirildiği aktarılmaktadır. Dört cepheye yerleştirilen saatler, Yozgat halkının günün saatini şehrin farklı noktalarından görmesini sağlamıştır. Her saat başında ve yarım saatlerde çalan çanın kuvvetli sesi de zamanın şehrin geniş bir bölümünden işitilmesine imkân vermiştir.

Kaynaklarda saat çanın 288 kilogram ağırlığında olduğu, mekanizmaya ait ağırlıkların ve ayar topuzlarının da önemli bir ağırlığa sahip bulunduğu belirtilmektedir. Çanın kuleye çıkarılmasıyla ilgili olarak, Hamal Kör Musa adlı bir kişinin iki kırmızı lira karşılığında bu görevi yerine getirdiği aktarılmaktadır. Bu bilgiler, yalnızca saat mekanizmasının teknik özelliklerini değil, yapının inşa ve kullanım sürecine ilişkin yerel hatıraları da günümüze taşımaktadır.

Çanın yer aldığı ahşap bölüm, kulenin üst kısmını meydana getirmektedir. Bu bölümün dört cephesinde yarım yuvarlak kemerli açıklıklar bulunmaktadır. Çanın oturduğu ahşap kaidenin dört köşesine, süsleme amacıyla yerleştirildiği düşünülen ve ters çevrilmiş vazoyu andıran motifler yerleştirilmiştir. Ahşap bölümün üst kısmının hemen altında ise testere dişini andıran bir süsleme kuşağı dolaşmaktadır. Çan köşkünün üzeri, çan biçimini çağrıştıran ahşap bir örtü sistemiyle kapatılmıştır. Taş gövdenin ağır ve sağlam görünümüyle ahşap çan köşkünün daha hafif kuruluşu arasında oluşturulan karşıtlık, kulenin üst bölümündeki mimari hareketliliği artırmaktadır.

Yozgat Saat Kulesi’nde süsleme unsurlarının sınırlı kullanımı, yapının estetik karakterini belirleyen başlıca özelliklerden biridir. Cephe yüzeylerinde yoğun bir bezeme programına yer verilmemesi, geç Osmanlı döneminde taşra kentlerinde görülen işlev öncelikli kamusal mimarlık anlayışıyla uyum göstermektedir. Bununla birlikte yapının bütünüyle süslemeden uzak olduğu söylenemez. Yatay silmeler, köşelerdeki hareketli düzenleme, balkon korkulukları, ahşap çan köşkünde bulunan testere dişi kuşağı ve ters vazo biçimli motifler, sade cephe anlayışını tamamlayan süsleme unsurlarıdır. Bu nedenle kulenin görsel etkisi, yoğun bezemeden çok kütsel formu, oran ilişkileri, malzeme kullanımı ve belirgin dikey vurgusu üzerinden şekillenmektedir.

Kule, kent merkezindeki konumuyla yalnızca mimari bir odak noktası değil, aynı zamanda kamusal yaşamın düzenleyici unsurlarından biridir. Osmanlı şehirlerinde zamanın görünür ve ortak bir referans hâline gelmesini sağlayan saat kuleleri, işlevlerinin yanı sıra bulundukları kentlerin simgesel yapıları olarak da önem taşımaktadır. Yozgat Saat Kulesi de zamanı halka bildirmesi, güçlü çan sesiyle gündelik hayatı düzenlemesi, yangınların gözlenmesinde kullanılması ve kent içerisindeki konumuyla yön belirleyici bir özellik taşıması bakımından çok yönlü bir kamusal işleve sahiptir.

Genel mimari karakteri bakımından yapı, işlevsellik ile anıtsallık arasında dengeli bir ilişki kurmaktadır. Dikey vurgusu, sade cephe düzeni, düzgün kesme taş malzeme kullanımı, şerefeli balkon, dört yöne bakan saat kadranları ve ahşap çan köşkü, kulenin estetik bütünlüğünü oluşturan temel unsurlardır. Kent silüetindeki belirgin konumu ve ölçülü mimari dili, yapının anıtsal etkisini güçlendirmektedir.

Sonuç olarak Yozgat Saat Kulesi, dönemin belediye başkanı Tevfikzade Ahmet Bey tarafından, kaynaklarda Şakir Usta olarak belirtilen bir ustaya yaptırılmış önemli bir geç Osmanlı dönemi yapısıdır. Bazı yayınlarda 1908 tarihi verilmekle birlikte, arşiv belgeleri, dönem fotoğrafları ve 1900 tarihli *Servet-i Fünun* dergisinde yayımlanan görüntü birlikte değerlendirildiğinde, kulenin 1897 yılında inşa edildiği anlaşılmaktadır. Yapı; düzgün kesme taş malzemesi, sade cephe düzeni, belirgin dikey kütle etkisi, şerefeli balkon, Fransız yapımı saat mekanizması ve ahşap çan köşküyle dönemin taşra kamusal mimarlık anlayışını yansıtmaktadır. Zamanı gösterme işlevinin yanında muvakkithane, yangın gözetleme noktası, buluşma yeri ve yön belirleyici bir kent ögesi olarak kullanılması, kulenin Yozgat’ın sosyal ve kültürel hayatındaki yerini ortaya koymaktadır. Kent merkezindeki anıtsal konumu

sayesinde yalnızca zamanı gösteren bir yapı olmanın ötesine geçen Yozgat Saat Kulesi, şehrin tarihsel kimliğini ve kentsel belleğini temsil eden simge yapılardan biri olarak günümüzde de önemini korumaktadır.

Kaynakça

ACUN, H. (1994). *Anadolu saat kuleleri*. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

ACUN, H. (2011). *Osmanlı İmparatorluğu'nda saat kuleleri*. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

BİÇİCİ, H. K. (2022). Bir sanat tarihçi gözüyle Yozgat'ın gözbebeği, Yozgat Saat Kulesi. İçinde Y. E. Tansuğ (Ed.), *Tarih araştırmaları III* (ss. 113–142). İKSAD Yayınları.

DOĞAN, O. (2021). Anadolu'da zamanın şahidi: Yozgat Saat Kulesi. *Yediküta Tarih ve Kültür Dergisi*, (149).

KOLAY, E. (2022). Yozgat il merkezindeki kamu yapıları. İçinde E. Güngör, H. Sancaktar ve İ. Kaya (Ed.), *Yozgat arkeoloji ve sanat tarihi* (Cilt 1). Akçağ Yayınları.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (t.y.). *Yozgat Saat Kulesi*. Türkiye Kültür Portalı. <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/yozaat/gezilecek yer/yozaat-saat-kulesi>